

Ako povedané, pokiaľ uvažujeme o indikatívnom aspekte empirických výrokov, dotýkame sa otázky ich pravdivosti (a nie už iba otázky ich správnosti) (167, 212, 214). Podľa Russella, kým pravdivosť primárnych empirických výrokov závisí elementárne od ich vzťahu k faktovým dátam, zatiaľ pravdivosť hierarchicky nadradených či abstraktnejších empirických výrokov závisí od ich syntaktických vzťahov k týmto primárnym konkrétnym výpovediam (289). Čiže, kým hodnotu pravdy základných výrokov možno derivovať z ich vzťahu k empirickým faktom, hodnota pravdy ostatných empirických výrokov závisí od ich syntaktického vzťahu k primárnym výpovediam (214).

No ani primárne empirické výroky nebvávajú rýdzo konkrétne, keďže aj v nich sa zvyknú vyskytovať pojmy, ktoré majú vždy istý stupeň všeobecnosti (86—7). V tejto súvislosti pripomíname, že smysel abstraktnejších rovin jednotlivých štruktúr empirického poznania je prenikaf hlbšie do samých reálnych zákonitostí vonkajšieho sveta. Ďalej pripomíname, že čím sú naše empirické výroky konkrétnejšie a individuálnejšie, tým jasnejšia je naša privátna, naša subjektívna evidencia danej konštatácie, no súčasne sa aj oddeľujeme od objektívneho poznania podstatnej štruktúry reálneho sveta. A spoznať túto štruktúru, v tom je hlavný, bezprostredný cieľ vedeckého snaženia. Je síce pravda, že čím je empirická veda abstraktnejšia, tým namáhavejšia je jej cesta a tým ťažšie sú úlohy, spojené s jej objektívnou, indikatívnou verifikáciou, ako sa to deje pri vedeckom experimentovaní a aplikovaní (napr. technické využitie teoreticko-fyzikálnych poznatkov), no súčasne sa aj noeticky hlbšie zmocňujeme hlbokých reálnych štruktúr vonkajšieho sveta a jeho dejstvomania. A sem preniknúť, v tom je vlastný smysel empirickej vedy, v tom je podstatný smysel problému empirickej pravdy a jej objektívnosti (nie absolútosti), ako aj otázok jej verifikácie a adekvácie.

Neraz sme už konštatovali, že pojmová denominácia nie je holým slovným priradením k reálnemu predmetu, lež implicitne vždy vetným, nakoľko obsah každého pojmu závisí aj od celej specifickej teoretickej štruktúry, ktorej je složkou. Rovnako ani Russellovi korešpondencia faktu a pojmu pri ustáľovaní empirickej pravdy nie je jednoznačná. Charakter faktu javí sa v našich výrokoch a pojmových sústavách vždy čiastočne indeterminovaný. Túto významovú indeterminovanosť však možno podľa potreby asymptoticky zmeňovať, a to takým spôsobom, že jednotlivé slová nahrádzujeme disjunkciami. Napríklad konštatovanie »toto je kov« môže stačiť pre isté ciele, pre iné ciele ho treba nahradiť disjunkciou »toto je železo alebo meď« atď., a my sa ju snažíme empiricky verifikovať. Rozdiel medzi disjunkciou a »jednoznačným« pojmom v ponímaní Russella spočíva teda v tom, či rozdiel medzi možnosťami, ktoré určité konkrétne konštatovanie necháva otvorené, nás v danej situácii zaujíma alebo nie (87).

Igor Hrušovský

Alfred J. Ayer, *The Foundations of Empirical Knowledge.*

London 1940, pp. X—276.

Autor, známy dielom »Language, Truth and Logic«, patrí medzi moderne orientovaných anglických filozofov so zrejším príklonom k vienskému krúžku ako aj k tomu prúdu vedeckej filozofie, ktorý je dnes vedúcim vo Spojených štátoch.

V najnovšom diele autor výrazne zastáva náhľad, že priamo si uvedomujeme smyslové dáta, a nie materiálny svet. Táto korelácia je podľa neho jednoznačná. V tejto súvislosti vyzdvihujeme jeho tézu, že konštatácie, ako napríklad »toto je zelené«,

označujú iba prítomne zažívané smyslové dáta, a že nie sú zároveň empirickými výrokmi. Je to shodné s našim náhľadom, ktorý sme už príležitostne zdôvodnili. V oblasti konštatácií sa teda ešte nestretávame s empirickým pojmom pravdy. Pojem pravdy sa nevyskytuje ani v oblasti číre formálnych vzťahov, ako je logika a matematika, kde platí primeranejší pojem správnosti. Slovom, prítomne konštatovaná a vyslovená subjektívna evidencia smyslových dát, ktorá je nepochybná (indubitable), nie je zároveň empirickou propozíciou, ktorá vždy uplatňuje aj tendenciu po intersubjektívnej a objektívnej platnosti, ktorú treba doložiť verifikačnými testami. Nijaká empirická propozícia teda nie je totožná s holou momentánnou evidenciou určitého smyslového dáta (25, 83—4, 111).

Pravda, ani pri empirických výrokoch sa nemôžeme obísť bez introspektívnej deskripcie. Konštatácie, ktoré majú pôvodne charakter introspektívnej deskripcie, nadobúdajú intersubjektívny smysel empirických výrokov, keď dovoľia koordinovať akcie jednotlivých subjektov. Podľa *Rougiera* (porov. moju *Teóriu vedy*) intersubjektívnu platnosť má označenie pocitu, ktorý vyvolá oznámenie dobrej noviny, radosťou; ide totiž o tie isté okolnosti fyzické i psychické. Takto vraj konštituueme intersubjektívny introspektívny jazyk. Ayer uvádza jednoduchý príklad: ak sa niekoho spýtam, čo predstavuje môj nový obraz, a odpoveď znie, že je to taká a taká krajinka — v súhlase s mojím vlastným pozorovaním, — usudzujem, že obidvaja pozorujeme tento obraz v podstate shodne (159). Takýmto spôsobom, keď sa splnia isté podmienky, máme induktívny dôvod (princíp dostatočného dôvodu), aby sme pokladali určité svoje pozorovania za viac ako iba za subjektívnu konštatáciu, totiž za empirické výroky, za intersubjektívne poznatky. A nielen to: sme oprávnení usudzovať, že predmety reálneho sveta existujú nezávisle od nášho pozorovania, ak ich bez pomernej zmeny vnímame za určitých podmienok (67, 259).

Pokým ide o otázku pravdivosti empirických výpovedí, podľa Ayera akokoľvek mnoho konvergujúcich pozitívnych testov môže potvrdzovať platnosť danej empirickej výpovede, nikdy nemôžeme dosiahnuť taký svrchovaný stupeň aprobácie, kde by bol vylúčený výskyt negatívnych testov. Z toho vyplýva, že nijaký empirický výrok nemôže byť aprobovaný konečným počtom konkrétnych testov. V dôsledku toho výroky o jednotlivých konkrétnych predmetoch a udalostiach nemôžu byť overené nezvratne. V praxi však obyčajne stačí určitá obmedzená seria pozitívnych testov (239—40). Podľa Ayera s rastom serie pozitívnych testov a úspešných predpovedí ubúda možnosť omylu. Autor však súčasne správne upozorňuje, že postupná limitácia pravdepodobnosti klamu nemôže zásadne dosiahnuť ideálny stav formálnej demonštrácie (274).

Tomu sa zdá odporovať skutočnosť, že axiomatizované empirické poznatkové systémy možno traktovať tiež ako analytické. Autor správne poznamenáva, že tu ide jednoducho o to, že sme schopní organizovať aktuálne uznávané empirické zákony, napríklad fyzikálne, v súladný deduktívny systém a potom zachádzať s jeho premisami ako s implicitnými definíciami, a nie ako s faktovými propozíciami. Potom sa vraj všeobecné propozície fyziky javia ako »pravdy rozumu«, tak ako je to v logike. Stávajú sa logickými dôsledkami konvenčných definícií. Ayer podotýka, že z toho ešte nijako nevyplýva, že by sme mohli sestrojiť nejaké apriórne zákony, vzťahujúce sa na faktovú realitu. Treba len dbať o to, aby axiomatizovaný systém bol upotrebitelný pri induktívnych a experimentálnych postupoch (203-4). Axiomatizované empirické systémy neslobodno teda hodnotiť aprioristicky, no napriek tomu ich možno s úžitkom traktovať analyticky, keď sa pri ich výstavbe plne rešpektovaly empirické poznatky. To znamená, že všade tam, kde niet naporúdzi dostatočné množstvo empirických dát, nie je účelné pristupovať k axiomatizácii daného súhrnu hypotéz. I keď máme dosta-

rok empirických poznatkov, aby sme k nej mohli pristúpiť, neslobodno zabúdať, že ide vždy len o provizórny akt, keďže veda sa vyvíja a pokrok vedy je vlastne seriou postupných falzifikácií a dosadzovaní vhodnejších axiomatizovaných sústav (206—7).

Ak je nevyhnutné s časom na čas uvažovať o dosadzovaní vhodnejších sústav na miesto sústav vývinovo prekonaných, to práve naznačuje, že ich empirický význam je v základe determinovaný konkrétnym pozorovaním. Kompletný význam empirických sústav teda nie je podmienený iba deduktívnymi súvislosťami jednotlivých pojmov a výrokov danej oblasti, lež aj tzv. ostenzívnymi definíciami. Čiže, ak syntaktickú koherenciu výrokov danej axiomatizovanej sústavy zaručujú jednotlivé logické postupy, empirický či sémantický význam týchto výrokov je podmienený ich ostenzívnym korelovaním k faktóvemu materiálu (88). Tu, pravda, neslobodno zabúdať, že hoci primárnu hodnotu má test sémantický, a nie syntaktický, tento sémantický test nie je nijako absolútny, pretože v istej miere je vždy podmienený aj aktuálnym pojmovým či teoretickým aspektom. V oblasti vedeckého poznania sa v dôsledku toho vždy uplatňuje dialektická súhra dvoch serií, ktorá vlastne podmieňuje vývin vedy: s jednej strany je to progresívna línia teoretických rekonštrukcií, s druhej strany sukcesia zmien v oblasti experimentálnofaktových ostenzií.

V svetle doterajších vývodov pojem konvencie treba chápať v súvislosti s problémom axiomatizácie ako provizórny akt syntaktického petrifikovania aktuálne daných pojmových obsahov. S tohto hľadiska hodnotí Ayer aj problém kauzality, ktorému venoval vo svojom diele značnú pozornosť. Tzv. kauzálnu nevyhnutnosť možno interpretovať iba ako konvenčne ustálenú provizórnu nevyhnutnosť kauzálneho vzťahu, ktorý je v jadre hypotetický, tak ako sú hypotetické všetky empirické výroky. Nevyhnutným sa javí určitý kauzálny vzťah iba v tom prípade, ak ho traktujeme syntakticky (207). Ak tento syntaktický aspekt doplníme empirickým hodnotením, razom vplynie v podstate aproximatívny charakter každého kauzálneho výroku.

V súvislosti s problémom kauzality Ayer upozorňuje, že niet principiálneho rozdielu medzi tzv. »príčinou« a sprevádzajúcimi ju »podmienkami«. Dôvod toho rozlišovania je vraj rýdzo praktický: ako príčinu zpredzi sružených faktorov zvykneme vydvíhať zpravidla ten reálny faktor, na ktorom máme osobitný záujem (181).

Napokon autor uvádza, že z nesprávnej analýzy niektorých princípov, napríklad »princípu neurčitosti či indeterminácie«, zvyknú skfsať pseudoproblémy, ktoré sa značne zahniezdily v súčasnej indeterministickej filozofii. Správne upozorňuje, že z tohto princípu nevyplýva nijaký postulát neprítomnosti reálnej determinovanosti, ale len neadekvátnosť pojmovej schémy klasickej fyziky vzhľadom na experimentálne poznatky modernej fyziky (211).

Igor Hrušovský

V. I. Lenin, Materialismus a empiriokriticismus.

Z ruštiny preložil Dr. Ludvík Svoboda. Vyšlo v Družstve Dílo v edícii Naši cesty, Praha 1946, druhé vydanie. IStrán 327, cena broš. 108.

V druhej polovici XIX. storočia organizuje sa vo filozofii ťaženie proti filozofickým základom marxizmu v podobe tzv. revizionizmu a rôznych zakrytých idealistických smerov. V Nemecku a Rakúsku sa utvára v tom čase reakčný subjektívno-idealistický smer, zvaný empiriokriticizmus. Zakladateľmi tohto smeru boli nemecký filozof Richard Avenarius a rakúsky fyzik filozof Ernest Mach. Tvrdili, že základ všetkých javov tvoria »elementy sveta«, alebo, čo je to isté, »elementy skúseností«. Každá vec je »komplex elementov«. Slovom »element« Avenarius a Mach zastierali fakt,